

Михайло Хіля,
здобувач Тернопільського національного
економічного університету

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Здійснено теоретико-правову характеристику системи джерел адміністративного права України. Зазначено, що система джерел адміністративного права України є складна за структурою, динамічна, багатofункціональна, цілеспрямована та керована складова системи права України, яка відображає особливості становлення останньої, ефективно взаємодіє з іншими елементами національної системи права, забезпечуючи їх розвиток за допомогою принципів права, норм-принципів, стандартів та методів правового регулювання.

Ключові слова: джерело права, адміністративне право, нормативно-правові акти, система джерел права, принципи права, правове регулювання.

Хіля М.

Теоретико-правовая характеристика системы литературы административного права Украины

Осуществлена теоретико-правовая характеристика системы источников административного права Украины. Отмечено, что система источников административного права Украины является сложной по структуре, динамичной, многофункциональной, целенаправленной и управляемой составляющей системы права Украины, которая отражает особенности становления последней, эффективно взаимодействует с другими элементами национальной системы права, обеспечивая их развитие с помощью принципов права, норм-принципов, стандартов и методов правового регулирования.

Ключевые слова: источник права, административное право, нормативно-правовые акты, система источников права, принципы права, правовое регулирование.

Khilya M.

Theoretical and legal characteristics of the system of the sources of the administrative law of Ukraine

The article deals with the theoretical and legal characteristics of the system of sources of administrative law of Ukraine. In particular, it is noted that the system of sources of administrative law of Ukraine is complex in structure, dynamic, multifunctional, purposeful and managed component of the system of law of Ukraine, which reflects the peculiarities of the formation of the latter, effectively interacts with other elements of the national legal system, ensuring their development through the principles of law, norms -principles, standards and methods of legal regulation.

Keywords: source of law, administrative law, normative legal acts, system of sources of law, principles of law, legal regulation.

Проблематика джерел права посідає одне із чільних і у той же час дискусійних місць у загально-теоретичній юриспруденції. Саме складність обраної тематики зумовлює потребу в аналізі наукових підходів її розуміння. Належна визначеність термінологічного апарату зумовить якість формування системи джерел права у практичній площині. Розуміння сутності досліджуваної проблематики є підґрунтям для формування чіткої наукової позиції щодо характеристики системи джерел адміністративного права України. Будучи родовою категорією стосовно багатьох інших понять, водночас є досить складною для аналізу як за обсягом, так і за своїм предметом. Проблемність питання полягає у тому, що сьогодні в Україні відбувається системна перебудова всіх ланок. Трансформації наскільки глобальні, що вирішення їх можливе за умови реалізації комплексу факторів, належного вивчення питання, залучення міжнародного (в тому числі європейського) досвіду. Сучасні реалії вимагають усвідомити потребу забезпечення принципу верховенства права в системі законодавства України. При цьому норми права, що встановлюються суб'єктами правотворчості, мають відповідати положенням Конституції та законів України. Проблематика наближення джерел права України до системи права Європейського Союзу є однією із найбільш актуальних як у практичній, так і у науковій площині.

Суттєвий перелік наукових праць з питань джерел та системи права в юриспруденції є додатковим підтвердженням наукового інтересу у цій сфері, зберігається актуальність наукових розробок, що викликане системними змінами не лише у системі адміністративного права України, а й системи права України взагалі.

Теоретико-правові та практичні аспекти питання джерел права розкривали у своїх дослідженнях такі вчені, як С. Ф. Кечекьян, Н. Г. Александров, С. С. Алексєєв, П. М. Рабінович, Л. А. Луць, О. Ф. Скакун, М. Н. Марченко та ін. Вітчизняними науковцями періоду незалежності здійснено значний вклад у розвиток теорії джерел права. Серед найбільш помітних комплексних досліджень відзначаємо праці О. В. Гайової, Л. М. Горбунової, С. П. Євграфової, О. М. Кириченко, І. В. Куценко, О. М. Москаленко, І. М. Овчаренко, Н. М. Пархоменко, В. В. Пашутіна, К. В. Смирнової, Р. Б. Тополевського, Н. С. Хомюк тощо.

Однак остаточного вирішення, незважаючи на значну кількість наукових досліджень з даної проблематики, на сьогодні ще немає.

Широкий підхід до аналізу системи правових явищ в рамках права України дає змогу висвітлити структуру національної правової системи загалом, тобто єдність і взаємодію всіх її компонентів. Особливо останній чинник – взаємодія, на нашу думку, є ключовим для будь-якої системи, оскільки саме від рівня та якості роботи (взаємодії) окремих елементів залежить якість системи як цілого. У нашому випадку вони є виразником також і процесуально-процедурного характеру права.

Саме з цих причин вбачаємо за необхідне актуалізувати значення інформаційних чинників (у широкому розумінні) при характеристиці обраної проблематики. Родовими та видовими ознаками різноманітних систем є: наявність структурних елементів; системоутворюючі зв'язки між елементами; утворення цілісної системи в результаті взаємозв'язку та взаємодії утворювальних її елементів; наявність у структурних елементів певної автономії та відносної самостійності у відношенні одне до одного, а системи загалом – у відношенні до оточуючих систем. Аналізуючи таке явище, як система джерел права, потрібно звернути увагу на основні позиції щодо її юридичної природи, висвітлені в юридичній літературі. Так, Н. М. Пархоменко виокремлює такі ознаки системи джерел права [1]: а) вона складається з багатьох різноманітних частин – підсистем джерел права, які взаємодіють завдяки системним зв'язкам; б) її здатність до змін унаслідок впливу як з боку інших підсистем правової системи; в) у процесі розвитку переходить з рівня на рівень – від звичаєвого неписаного права – до складної динамічної системи; г) у процесі функціонування завдяки системним зв'язкам виявляються нові принципи правоположення, приписи існування яких не передбачені у процесі її формування, які прямо не закріплені в юридичних джерелах права; д) охоплює національну; ієрархічну та горизонтальну (галузеву) структуру; е) характеризується внутрішньою узгодженістю (взаємозв'язок та несуперечність джерел права); є) має суб'єктивно-об'єктивний характер (суб'єктивний – системність джерел права формується суб'єктами правотворчості, але при цьому є об'єктивна потреба її існування); ж) спостерігається активний характер джерел права, стосовно системи права та пов'язаних із правом систем; з) наділена динамічністю, що виявляється у такому: пряма та безпосередня дія; удосконалення джерел права; оновлення; процеси диференціації та інтеграції джерел права.

На нашу думку, саме можливість введення у кодифіковані джерела загальні норми та норми-принципи ефективно забезпечує взаємодію окремих галузей права в системі права взагалі. При цьому галузі права – це найбільш крупні, центральні ланки структури права, охоплюють основні види суспільних відносин, мають якісні особливості, які потребують відокремленого юридично своєрідного регулювання.

Так званий «галузевий режим» втілюється у двох компонентах: особливих засобів та прийомів регулювання; особливості принципів та загальних положень, які пронизують зміст даної галузі з інтелектуального боку [2, с. 192]. Ці компоненти настільки значимі, що втілюються у специфічних методах та механізмах правового регулювання, які є безпомилковим і практично важливим критерієм існування самостійної галузі права.

Система ж адміністративного права України визначається сучасною правовою наукою як визначальна галузь права. Їй відповідно притаманні ознаки системоутворюючої галузі права зі специфічним предметом та методом правового регулювання.

У листопаді 2009 р. відбулися академічні читання з проблеми пошуку оптимальної моделі системи права України [3]. Фундаментальна доповідь Р. А. Майданика «Система права України: пошук оптимальної моделі» яскраво засвідчила спрямування сучасної української науки до поділу системи права на публічне та приватне [4].

Саме така спрямованість дуалістичного поділу системи права, системи джерел права пояснюється низкою чинників: 1) європоцентризм української системи права протягом двадцяти восьми століть; 2) процеси євроінтеграції вимагають наближення і у сфері права (тобто поширення дуалістичного підходу до розуміння системи національного права); 3) зумовлено самим характером правовідносин; 4) винятковим значенням ефективного регулювання публічно-правових відносин тощо.

На думку Ю. М. Оборотова, правова спадщина є потужним фактором впливу на розвиток вітчизняної системи права. Автор у дисертаційному дослідженні одним із предметів аналізу визначав питання правової спадщини України та її правової культури в епоху постмодерну [5, с. 3].

Аналіз історичних аспектів розвитку системи права України свідчить про традиційну спрямованість до європейських цивілізацій, а відповідно і правових систем. Хоча зараз є науково обґрунтовані висновки, що саме населення території України є тим цивілізаційним фундаментом, на якому сформувалася сучасна європейська цивілізація. І ці процеси проходили сім – п'ять тисяч років тому. Можливо це пояснює наше прагнення до європейської інтеграції? Проте у нашому дослідженні будемо орієнтуватися на історію державно організованого суспільства. І спробуємо довести саме європейську спрямовану модель системи права України.

Р. Майданик, аналізуючи вплив двоблокової структури права на судову систему, наголошує: «... дуалізм права слід розглядати як методологічне підґрунтя вирішення проблемних питань розмежування судової юрисдикції» [4, с. 246].

Отже, можемо припустити, що система права – це конгломерат великих і малих систем, що взаємодіють як всередині, так і з іншими системами (зовнішня взаємодія), формуючи при цьому вектори для розвитку суспільних відносин за допомогою принципів права, норм-принципів, норм права тощо. Особливості взаємодії, обсяг предметів та об'єктів, на які впливають ці системи, наявність значного спектру засобів впливу (взаємодії) викликає величезну кількість питань. Тому ми погоджуємось з практиками-юристами, які є прихильниками позитивістського підходу до розуміння права. Статті закону забезпечують ясність, чіткість, однорідність їх застосування.

Система права має складний набір функцій, що з одного боку характеризує властивості самої системи (функціональний підхід), з іншого боку, потребує вивчення та узагальнення проблематики функцій системи права з можливістю прогнозувати їх подальший розвиток.

Адміністративне право України є однією із таких фундаментальних галузей, яка здатна концентрувати генеральні правові режими та групові методи правового регулювання, відрізнитися юридичною чистотою, бути юридично первинною (мати вихідний правовий матеріал для інших галузей).

І в сучасних умовах адміністративне право України зазнає значних змін.

При цьому системі адміністративного права спільно з цивільним правом надається виняткове значення як визначальні сфери розподілу на публічне та приватне право.

До аналогічних висновків приходять і С. Г. Стеценко Адміністративне право – одна з найбільших галузей права України. Це пов'язано з великою кількістю суспільних відносин, урегульованих за допомоги норм адміністративного права. Водночас указаний галузі права притаманні системність, цілісність і структурність, які зумовлюють предмет правового регулювання, мету, завдання і принципи адміністративного права [6].

Це свідчить про наявність визначеної системи адміністративного права. Важливість системи адміністративного права пояснюється багатьма факторами, основні з яких: вона надає можливість аналізу внутрішньої побудови адміністративного права; дозволяє законодавцеві з прийняттям нового нормативного акта ефективно поєднувати його з наявною нормативною правовою базою; зменшує вірогідність прийняття посадовими особами, які мають владні повноваження, неправомірних рішень.

На нашу думку, сучасна система джерел права України розвивається значною мірою під впливом європейських правових стандартів, а тому певна частина нормативно-правових приписів змінюється. Реформується і весь комплекс нормативно-правових актів: створюються нові галузі, інститути; з'являються нові джерела права; широко використовується загальнодозвільний принцип правового регулювання. Поряд з цим для національної системи права притаманна часта змінюваність нормативно-правових приписів, що спричиняє їх інфляцію, зростання кількості, колізійність, дублювання; зниження ефективності правового регулювання.

Ще наприкінці 1990-х – на поч. 2000-х рр. було сформовано Концепцію розвитку законодавства України. Відповідно до Концепції розвитку законодавства України на 1997–2005 рр. одним із принципів розвитку й удосконалення законодавства названо принцип системності й узгодженості [7, с. 20].

Відповідність чи невідповідність цим принципам системи права України та його елементів – питання, що ще належить з'ясувати науці.

У колективній монографії за редакцією В. П. Беха «Аутопоезіс соціальних систем» автори сформулювали ознаки великих систем [8]:

1. Цілеспрямованість і керуваність, тобто наявність у системи загальної мети і призначення.
2. Складна ієрархічна структура організації, що передбачає поєднання централізованого управління з функціональною автономністю частин.
3. Емерджентність системи, тобто наявність інтегративних властивостей, які неможливо вивести з відомих (спостережуваних) властивостей елементів системи.

4. Багатоканальність зв'язків елементів – взаємозв'язок підсистем на одному рівні (по горизонталі) доповнюється взаємозалежністю між різними рівнями за ієрархією (по вертикалі).

5. Складні відносини між змінними величинами (включаючи складні петлі зворотного зв'язку), які призводять до того, що зміни на рівні однієї величини зумовлюють зміни багатьох інших величин.

6. Наявність інформаційних зв'язків між частинами і підсистемами, а також зовнішніх інформаційних зв'язків з іншими системами.

7. Полікритеріальність оцінки результативності функціонування системи.

8. Наявність збудників, функцію яких виконують конкуруючі складові системи та конфліктні ситуації.

Викладене вище дає нам змогу зробити висновки у вигляді авторської дефініції двох ключових понять нашого дослідження «Джерела адміністративного права України» і «Система джерел адміністративного права України».

Джерела адміністративного права України – це втілені (виражені) зовні у певних формах ідеологічні, загальносоціальні та матеріальні витоки адміністративного права, що відображають його соціальну цінність у конкретно-історичних умовах.

Система джерел адміністративного права України є складна за структурою, динамічна, багатфункціональна, цілеспрямована та керована складова системи права України, яка відображає особливості становлення останньої, ефективно взаємодіє з іншими елементами національної системи права, забезпечуючи їх розвиток за допомогою принципів права, норм-принципів, стандартів та методів правового регулювання.

Висновки. Джерела адміністративного права України – це втілені (виражені) зовні у певних формах ідеологічні, загальносоціальні та матеріальні витоки адміністративного права, що відображають його соціальну цінність у конкретно-історичних умовах.

Система джерел адміністративного права України є складна за структурою, динамічна, багатфункціональна, цілеспрямована та керована складова системи права України, яка відображає особливості становлення останньої, ефективно взаємодіє з іншими елементами національної системи права, забезпечуючи їх розвиток за допомогою принципів права, норм-принципів, стандартів та методів правового регулювання.

Спрямованість дуалістичного поділу системи права на публічне та приватне й системи джерел права пояснюється низкою чинників: 1) європоцентризм української системи права протягом двадцяти восьми століть; 2) процеси євроінтеграції вимагають наближення і у сфері права (тобто поширення дуалістичного підходу до розуміння системи національного права); 3) зумовлено самим характером правовідносин; 4) винятковим значенням ефективного регулювання публічно-правових відносин тощо.

Система права – це конгломерат великих і малих систем, що взаємодіють як всередині, так і з іншими системами (зовнішня взаємодія), формуючи при цьому вектори для розвитку суспільних відносин за допомогою принципів права, норм-принципів та норм права. Особливості взаємодії, обсяг предметів та об'єктів, на які впливають ці системи, наявність значного спектру засобів впливу (взаємодії) викликає величезну кількість питань. Система права має складний набір функцій, що з одного боку, характеризує властивості самої системи (функціональний підхід), з іншого боку, потребує вивчення та узагальнення проблематики функцій системи права, з можливістю прогнозувати їх подальший розвиток.

Список використаних джерел

1. Пархоменко Н. М. *Джерела права: теоретико-методологічні засади* : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Н. М. Пархоменко. – К., 2009. – 32 с.
2. Алексеев С.С. *Теория права* / С. С. Алексеев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. М : БЕК, 1995. – 320 с.
3. Полешко А. Академічні читання з проблеми пошуку оптимальної моделі системи права України / А. Полешко // *Право України*. – 2010. – №1. – С. 245–247.
4. Майданник Р. А. *Система права України: пошук оптимальної моделі* / Р. А. Майданчик // *Академічні читання. Академія правових наук України*. – К. : Київський регіональний центр. – Вип. 14. – 2009. – 36 с.
5. Оборотов Ю. М. *Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти* : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01 / Ю. М. Оборотов. – Одеса, 2003. – 38 с.
6. Стеценко С. Г. *Адміністративне право України* : навч. посіб. [Електронний ресурс] / С. Г. Стеценко. – К. : Аміка. – 2007. – 624 с. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo/493-stetsenko.html>.
7. *Концепція розвитку законодавства України на 1997–2005 рр.* – К. ; *Ин-т законодавства Верховної Ради України, 1997.* – 124 с.

8. *Аутопоезис соціальних систем : моногр. / за науковою ред. В. П. Беха. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Режим доступу : http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/ispu_kue_Bech_Autopoezis/30.html.*

References

1. *Parkhomenko, N. M. (2009). Dzherela prava: teoretyko-metodolohichni zasady [Sources of law: theoretical and methodological foundations]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].*
2. *Alekseev, S.S. (1995). Teoryya prava [The theory of law]. (2nd, rew). Moscow: BEK. [In Russian].*
3. *Poleshko, A. (2010). Akademichni chytannya z problemy poshuku optimal'noyi modeli systemy prava Ukrainy. [Academic readings on the problem of finding an optimal model of the system of law in Ukraine] Pravo Ukrainy – Law of Ukraine. (1), (pp.245-247) [in Ukrainian].*
4. *Maydannyk, R. A. (2009). Systema prava Ukrainy: poshuk optimal'noyi modeli. [The system of law of Ukraine: the search for an optimal model.] Akademichni chytannya. Akademiya pravovykh nauk Ukrainy. Kyivskyi rehionalnyi tsentr - Academic reading. Academy of Legal Sciences of Ukraine. Kyiv Regional Center. (issue 14), (p. 36). Kyiv [in Ukrainian].*
5. *Oborotov, Yu. M. (2003). Tradytsiyi ta novatsiyi v pravovomu rozvytku: zahal'noteoretychni aspekty [Traditions and innovations in legal development: general theoretical aspects]. Extended abstract of Doctor's thesis. Odesa [in Ukrainian].*
6. *Stetsenko, S. H. (2007). Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative law of Ukraine]. Kyiv: Atika. <http://radnuk.info/pidrychnuku> Retrieved from : <http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo/493-stetsenko.html> (data zvernennya: 25.01.2019). [in Ukrainian].*
7. *Kontseptsiya rozvytku zakonodavstva Ukrainy na 1997 – 2005 roky [Concept of development of the legislation of Ukraine for 1997 – 2005]. Kyiv: In-t zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy, 1997. 124 s. [in Ukrainian]*
8. *Bekha, V.P. (2010). Autopoezis sotsialnykh system [Autopoiesis of social systems]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P.Drahomanova. <http://npu.edu.ua> Retrieved from http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/ispu_kue_Bech_Autopoezis/30.html (data zvernennya: 25.01.2019) [in Ukrainian].*

Стаття надійшла до редакції 4.02.2019.